

Peter Borza

Prešovská univerzita, Gréckokatolícka teologická fakulta

Gréckokatolícki mučeníci z obdobia neslobody 1939–1989

Priebeh dvadsiateho storočia v strednej Európy poznamenali dva totalitné systémy, ktoré hrubo obmedzovali slobodu obyvateľstva a potláčali akékoľvek opozičné prejavy. Medzi ne zaradili aj slobodné vyznávanie náboženstva na všetkých úrovniach spoločnosti. Predložená štúdia prezentuje osobnosti gréckokatolíckej cirkvi v strednej Európe s dôrazom na územie bývalého Československa. Jedná sa o osobnosti, ktoré prejavili odpor voči totalitným režimom a za svoje neohrozené postoje priniesli najväčšiu obeť vlastného života, alebo sa vystavili riziku smrti. Niektorých Katolícka cirkev po náležitom procese skúmania vyhlásila za blahoslavených a tým navždy zapísala do pamäte Cirkvi. Medzi prezentovanými osobnosťami sú však aj nositelia titulu *Spravodliví medzi národmi* ocenený štátom Izrael za nezištnú pomoc Židom počas druhej svetovej vojny, keďže pri záchrane rasovo prenasledovaných riskovali stratu vlastného života a života rodinných príslušníkov. Príspevok je vzhľadom nato rozdelený na dve časti, pričom prvá prezentuje blahoslavených mučeníkov a druhá časť je venovaná osobnostiam, ktoré svoj život vystavili riziku smrti pri záchrane Židov.

Blahoslavení mučeníci gréckokatolíckej cirkvi

Obdobie neslobody 1939–1989

Gréckokatolícki mučeníci pochádzajú najmä z obdobia neslobody, ktoré postihlo našu krajinu v rokoch 1939–1989. Dané obdobie charakterizuje azda najväčší vojnový konflikt v dejinách ľudstva a rozsiahle dôsledky totalitných ideológií nacionálneho socializmu a komunizmu, ktoré sa prejavili v úpadku humanizmu, ničení materiálnych hodnôt. Samotnú neúctu k ľudskému životu najzjavnejším spôsobom predstavuje holokaust.

Paradoxom je, že kde sú pošliapované základné ľudské práva, tak o to viac vynikajú nositelia a obrancovia ľudskosti. V prostredí Gréckokatolíckej cirkvi v rokoch 1939–1989 o také osobnosti nebola núdza.

Nesloboda sa v stredoeurópskom priestore najdlhšie udomácnila pod kuratelou moci Sovietskeho zväzu a ideológie komunizmu. V Československu možno dané obdobie rozdeliť do troch fáz.

Prvú v rokoch 1948–1958 charakterizuje teror. Päťdesiate roky sú rokmi zatýkania, väznenia, mučenia, rokmi veľkých monsterprocesov, ale aj prevratných spoločenských zmien akými bolo nastolenie vlády jednej strany KSČ, prenasledovanie kresťanov, násilná kolektivizácia poľnohospodárstva, transformácia na plánované hospodárstvo a obdobie päťročníc. Druhá fáza sa vyznačuje pocitom zdanlivej slobody v 60. rokoch minulého storočia. Do popredia v Komunistickej strane Československa (KSČ) sa dostáva skupina politikov hlásajúcich budovanie socializmu s ľudskou tvárou. Obdobie je poznačené všeobecným entuziazmom, nadšením s vedecko-technického pokroku vo svete, dochádza k uvoľneniu cenzúry a prenasledovania kresťanov, je obnovená gréckokatolícka cirkev a došlo k nadviazaniu diplomatických rozhovorov s Vatikánom. Tretia – najdlhšia fáza sa spája s mrazivou normalizáciou – konsolidáciou pomerov v prospech KSČ a Sovietskeho zväzu po roku 1968. Po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do Československa nastal na dlhých 20 rokov normalizácia – návrat cenzúry, odstránenie nespoľahlivých osôb z dôležitých úradov, špehovanie, udavačstvo a obdobie pokrytectva, ktoré trvalo až po novembrovú revolúciu v roku 1989¹.

¹ Por. R. Letz, *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989*, [w:] *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989*, Prešov 2001, s. 743.

Kandidát na blahorečenie redemptorista Ján Ivan Mastiliak v jednom zo svojich listov generálnemu tajomníkovi strany Gustávovi Husákovi z roku 1974 opísal tragickosť a následky protináboženských postupov v spoločnosti, pričom výstižne charakterizoval atmosféru obdobia normalizácie týmito slovami:

Azda najostrejšie sa pociťuje zastrašovanie a diskriminačné ďalekosiahle postihy voči rodičom, deťom a príbuzným kvôli tomu, že rodičia chcú využiť ústavné právo a vyplniť svoju náboženskú i mravnú povinnosť a posielajú deti na vyučovanie náboženstva, do kostola na bohoslužby a k sviatostiam, alebo sami chodia. Podobný útlak sa navodzuje na mladých ľudí, ktorí uzatvárajú sobáš aj v kostole. Kvôli tomu sa veriaci občania degradujú na podradných členov spoločnosti, hoci práve oni poctivou prácou a spoľahlivosťou sú najbezpečnejšími jej nosnými piliermi: Sú vystavený hrozbám a postihom celoživotného dosahu, vylučovaní zo stredoškolského a vysokoškolského vzdelania [hoci ide aj o mimoriadne talenty, ktoré by v budúcnosti znamenali ohromný prínos pre celú spoločnosť], (vylučovaní) z výchovateľstva, z administratívy, zo zamestnania, pre ktoré majú kvalifikáciu i osvedčené kvality. To vytvára stresové situácie a atmosféru strachu, veriaci žijú akoby pod tlakom nočnej mory, o to horšej, že to ani nemôžu ani nesmú dať najavo alebo psychicky to odreagovať. Tým trpí i zdravie širokých vrstiev veriaceho obyvateľstva i pracovná výkonnosť, nehovoriac už ani o pocitu nešťastia. Okrem toho sa ľudia vháňajú do neúprimnosti a krivia sa pri tom alebo lámu charakterovo. V takejto atmosfére prekvitá a podporuje sa sykofanstvo, udavačstvo, donášačstvo, takže rodičia začínajú sa báť aj vlastných trojročných detí².

Blahoslavený Emilián Kovč – kňaz a mučeník

Narodil sa 20.08.1884 v rodine gréckokatolíckeho kňaza v obci Kosmač na Halíči. Študoval vo Ľvove a teologické vzdelanie nadobudol v Ríme. Roku 1911 prijal sviatosť kňazstva. Ako duchovný pôsobil na rôznych miestach až napokon od roku 1922 sa stal farárom mesta Peremyšľany, kde pôsobil až do svojej mučeníckej smrti 25. marca 1944. Vynikal ako majster slova a bol obľúbeným kazateľom. Do povedomia veriacich sa zapísal ako ochránca sirôt. V roku 1942 udelil hromadne sviatosť krstu 800 Židom. Zatklo ho gestapo a po väznení vo Ľvove bol prevezený do koncentračného tábora Majdanek, kde ako väzeň č. 2399 zomrel v roku 1944. Blahorečený bol pápežom bl. Jánom Pavlom II. v roku 2001 na Ukrajine³.

² A. Mandzák, *Známy, neznámy. Život a dielo redemptoristu Jána Ivana Mastiliaka (1911–1989)*, Michalovce 2009, s. 347.

³ Por. M. Durlák, *Blahžený mučeník Emilán Kovč*, „Slovo“, 2009, nr 18–19, s. 42–43.

Mukačevský biskup blahoslavený Teodor Romža

Narodil sa 14. apríla 1911 v obci Veliky Byčkov na Podkarpatskej Rusi. Študoval v Chuste a teologické vzdelanie nadobudol v Ríme. Sviatosť kňazstva prijal 25. decembra 1936 v Ríme. Po náhlej smrti mukačevského biskupa Alexandra Stojku bol dňa 24. septembra 1944 vysvätený na biskupa v užhorodskej katedrále. Po skončení II. svetovej vojny Československo odstúpilo Podkarpatskú Rus Sovietskému zväzu a užhorodský biskup sa pre totalitný režim stal nepohodlným. Po neúspešnom atentáte ho agentka NKVD usmrtila v mukačevskej nemocnici smrtiacou injekciou. Zomrel v noci z 31. októbra na 1. novembra 1947. Blahorečený bol pápežom bl. Jánom Pavlom II. v roku 2001 na Ukrajine⁴.

Prešovský biskup blahoslavený Pavol Peter Gojdič

Narodil sa 17. júla 1888 v rodine gréckokatolíckeho kňaza v obci Ruské Pekľany neďaleko Prešova. Študoval v Bardejove, Prešove a teologické štúdiá absolvoval v Budapešti. Sviatosť kňazstva prijal 27. augusta 1911 v Prešove. Pôsobil v Sabinove a Prešove. V roku 1922 vstúpil do kláštora sv. Bazila Veľkého v Mukačeve. Biskupskú chirotoniu prijal 25. marca 1927 v bazilike sv. Klimenta v Ríme.

V januári 1951 bol odsúdený v monsterprocesse spolu s biskupmi Vojaššákom a Buzalkom na doživotie. Zomrel na následky komunistického väzenia v Leopoldove dňa 17. júla 1960. Blahorečený bol pápežom bl. Jánom Pavlom II. v roku 2001 v Ríme⁵.

Život blahoslaveného biskupa Pavla Petra Gojdiča, OSBM sa vyznačuje nevýslovnou láskou k Bohu a ľuďom. Jeho postoj k životu si zaslúži náš obdiv a nasledovanie. Vždy sa postavil na stranu dobra a hrdinsky čelil zlu, ktoré ohrozovalo jeho samého ako aj veriacich gréckokatolíkov. Vernosť Bohu a Cirkvi vyjadril pokorným znášaním utrpenia vo väzení a dnes nám ho Cirkev právom ponúka za vzor opravdivého kresťanského života.

⁴ Por. P. László, *Blažený Teodor Romža. Život a smrť biskupa - mučeníka*, Košice 2011, s. 303.

⁵ Por. M. Potáš, *Dar lásky*, Prešov 2001, s. 379.

Prešovský pomocný biskup blahoslavený Vasiľ Hopko

Narodil sa 21. apríla 1904 v Hrabskom blízko Bardejova. Študoval v Bardejove a v Prešove, kde dňa 3. februára 1929 prijal sviatosť kňazstva. Pôsobil v Prahe a Prešove. Biskupskú chirotoniu prijal 11. mája 1947 v Prešove. Po tzv. Prešovskom sobore v roku 1950 bol zatknutý a odsúdený na 15 rokov väzenia. Po prepustení v roku 1964 bol internovaný v Oseku v severných Čechách a po obnovení gréckokatolíckej cirkvi pôsobil ako svätiaci biskup do roku 1976, keď na následky väzenia zomrel 23. júla 1976. Blahorečený bol pápežom bl. Jánom Pavlom II. v roku 2003 v Bratislave⁶.

Blahoslavený biskup Vasiľ Hopko bol neoddeliteľnou súčasťou Gréckokatolíckej cirkvi. Po boku bl. biskupa P. P. Gojdiča stál na čele biskupstva v jej najťažšom období. Celý jeho život bol poznačený utrpením. Už od útleho detstva bol sirotou, matka ako robotníčka v USA si musela zarábať na každodenný chlieb a on bol vychovávaný u svojich príbuzných. Stal sa kňazom, získal doktorát z teológie. Bol redaktorom, profesorom, špirituálom seminára, profesorom teológie, generálnym vikárom, biskupom a väzňom. Mal skromné a pokorné srdce. V škole modlitby a utrpenia sa naučil byť zhovievavý a láskavý k druhým a pre svoju nezištnosť si vždy zachoval pokoj srdca. Utrpením vo väzení a hrdinskou vernosťou Bohu získal nevädnucci veniec slávy v Božom kráľovstve.

Redemptorista blahoslavený Metod Dominik Trčka, CSsR

Narodil sa 6. júla 1886 vo Frýdlante nad Ostravicí. Študoval vo Frýdku-Místku a u redemptoristov v Červenke. V roku 1902 vstúpil do Kongregácie Najsvätejšieho vykupiteľa. Sviatosť kňazstva prijal 17. júla 1910 v Prahe. Pôsobil v Čechách, vo Lvove a neskôr na Slovensku. Počas barbarskej noci z 13. na 14. apríla 1950 bol umiestnený do internáčneho tábora a v roku 1952 odsúdený na 12 rokov väzenia. Zomrel vo väznici Leopoldov dňa 23. marca 1959. Blahorečený bol pápežom bl. Jánom Pavlom II. v roku 2001 v Ríme⁷.

⁶ Por. P. Borza, *Blahoslavený Vasiľ Hopko, prešovský pomocný biskup (1904-1976)*, Prešov 2003, s. 95.

⁷ Por. A. Mandzák, *Metod Dominik Trčka, CSsR. Muž, ktorý si vykoledoval mučenícku smrť*, [w:] V. Lagová a kol., *Smrť za mrežami*, Prešov 2006, s. 263–283.

Spravodliví medzi národmi

V rokoch 1939–1945 v tieni druhej svetovej vojny a ničivých dôsledkov nacionálneho socializmu a komunizmu sa v prostredí gréckokatolíckej cirkvi zrodili osobnosti schopné čeliť neslobode a neľudskosti doby aj za cenu svojho života, ktorý položili na oltár vernosti Kristovi a Cirkvi. Gréckokatolícke duchovenstvo na čele so svojim biskupom P. P. Gojdičom nezostalo ľahostajné k tragédii židovských obyvateľov a ich láskou pre-kypujúce srdcia ich nenechali chladnými pri pohľade na utrpenie blížneho, a tak mnohí ako milosrdní samaritáni sa ujali utečencov prenasledovaných hneďou totalitou. Zachránili ich život, nehľadiac na vlastnú bezpečnosť a položili svoje životy za životy týchto utláčaných a prenasledovaných ľudí. Svojimi hrdinskými postojmi zachránili česť národa, ktorý najprv ožobračil a potom poslal desaťtisíce Židov na istú smrť do koncentračných táborov.

Postoj blahoslaveného biskupa P. P. Gojdiča
k Židom na Slovensku

Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič – prešovský biskup otvorene kritizoval protižidovské opatrenia režimu Slovenskej republiky, osobne zachránil tri desiatky nám známych Židov. Jeho jasný postoj a aktívny prístup inšpiroval aj ďalších duchovných.

Prenikaniu nacistickej ideológie do spoločenského života na Slovensku sa podobne ako v iných krajinách nedarilo zabrániť. Zhubný vplyv rasovej neznašanlivosti sa skoro prejavil aj v náboženskom prostredí katolíckeho Slovenska. Terčom útokov sa stalo najmä Židovské obyvateľstvo, ale negatívne prejavy boli badateľné aj voči príslušníkom iných národnostných menšín. Samozrejme, že tieto opatrenia vážne ohrozovali nielen jednotlivcov, ale aj celé rodiny ba napokon aj národ ako taký, keďže rodina je základnou bunkou štátu – spoločnosti. Rodina je aj malou cirkvou a základnou jednotkou cirkvi. Nacizmom ohrozené vrstvy spoločnosti si vyžadovali aj zaujatie jasného postoja zo strany majoritnej Katolíckej cirkvi na Slovensku a prispôbenie pastoračných postupov nepriaznivej situácii v spoločnosti. V tejto oblasti ako prvý na šírenie zhubnej ideológie reagoval P. P. Gojdič pastierskym listom č. 400/1939 zo dňa 25. januára 1939 V liste prvýkrát otvorene informoval duchovenstvo o nacistickej ideológii, ktorá je v priamom rozpore s učením Cirkvi o láske k blížnemu, rovnosti ľudí pred Bohom.

Upriamil pozornosť na zločinnosť ideológie pohrdajúcej človekom kvôli jeho príslušnosti k inému národu alebo rase. Napísal:

Terajší, uvedomelý nacionalista sa nevie spriatelíť s myšlienkou, že každý človek, či je biely alebo čierny, Tatár alebo Turek, je rovnakým stvorením Božím, a preto má rovnaké právo na život a na všetko, čo je mu milé, či už to je [rodná] reč, vzácne zvyky alebo starobylé milé tradície. Nechce uznať, že Stvoriteľ netriedil ľudí na skupinu vyvolených a skupinu druhoradých, že Spasiteľ sveta za každého zomrel, každého vykúpil a vyzdvihol k dôstojnosti dieťaťa Božieho. [...] Milovať svoje, to neznamená nenávidieť cudzie, to nedáva nikomu právo robiť inému krivdu, škodu, roztrpčovať, ujarmiť svojho blížneho⁸.

Vtedy si ešte nikto nevedel predstaviť ako sa riešenie židovskej otázky prejaví v praktickom živote. Stupňujúce sa násilie vytvorené právnymi úpravami privádzali Židov do bezvýchodiskových situácií, keď im neostávalo nič, iba život a aj o ten mali byť pripravení v koncentračných táboroch. List je vzácnym dobovým dokumentom o postojoch prešovského biskupa P. P. Gojdiča k nacizmu a zároveň odhaľuje veľkosť jeho kresťanskej osobnosti. Upozornenie, ktoré predostrel svojim kňazom korešpondovalo so stanoviskom Svätej stolice vyjadreným v encyklike *Mit brennender Sorge*⁹.

Prenasledovanie židovského obyvateľstva a jeho deportácie z územia Slovenska vyvolali oprávnenú kritiku aj zo strany Svätej stolice a katolíckych predstaviteľov na Slovensku, avšak až v roku 1941. Obavy nad ustanoveniami židovského kódexu zo septembra 1941 vyjadril v nóte K. Sidorovi 12. novembra štátny sekretár L. Maglione. Prípravy a samotný priebeh deportácií Židov sledovala Svätá stolica s neskrývaným nesúhlasom. Jej predstavitelia mnohokrát otvorene vystúpili voči protižidovským opatreniam slovenskej vlády. Aj katolícki biskupi na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny zasahovali v prospech prenasledovaných Židov, a to jednak prostredníctvom memoránd a listov zodpovedným inštitúciám, jednak osobnými intervenciami. 7. októbra 1941 vydali slovenskí biskupi memorandum, v ktorom sa zastávali katolíckych veriacich postihnutých židovským kódexom. Krátko pred realizáciou prvých deportácií v marci 1942 sa biskupi obrátili memorandom na vládu SR, v ktorom sa postavili proti vyvezeniu Židov. Žiadali, aby vláda od svojho zámeru ustúpila a našla riešenie, ktoré by neprotirečilo Božiemu zákonu. Dňa 25. marca 1942 odišiel

⁸ Archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov (AGAP), Prezidiálne spisy, sign. 8, rok 1939. Pastiersky list o rasizme a medzinárodnej situácii č. 400/39. Prešov, 25. januára 1939.

⁹ *S úzkostlivosťou starostlivosťou. O postavení katolíckej Cirkvi v Nemecku*, [w:] Encyklika Pia XI, tl. Dr. M. Salatňay, Trnava 1937.

zo Slovenska prvý transport Židov. V ten istý deň sa deportáciami zaoberala Štátna rada. Len traja jej členovia podporili návrh J. Balka, aby Štátna rada protestovala proti deportáciám. Boli to katolícki kňazi J. Vojtaššák, A. Marsina a J. Pôstényi¹⁰.

Prešovský biskup P. P. Gojdič sa neuspokojil so spoločnou kritikou deportácii, ale na vzniknutú situáciu reagoval aj osobne, ba prispôbil tomu aj pastoračné požiadavky doby. Viacerých kňazov inšpiroval svojim osobným príkladom a inštrukciami konať v prospech prenasledovaných. Veľkú pozornosť venoval najslabším členom židovských rodín, ktorými boli deti. Po začiatku transportov v marci 1942 napísal 16. mája 1942 list Apoštolskej nunciatúre na Slovensku, v ktorom tvrdo odsúdil barbarské správanie Hlinkovej gardy voči bezbrannému židovskému obyvateľstvu. Napísal: „Hlboko nás zarmútili krutosti, ktorých sa dopustili pri deportácií Židov na východnom Slovensku orgány takzvanej Hlinkovej gardy, poverené vykonávaním nariadenia o deportácii nešťastného židovského ľudu. Barbarstvá páchané na tom biednom ľude prevyšujú každú nehumánnosť“. Zároveň v liste požadoval urýchlený zásah Svätej stolice u prezidenta Jozefa Tisa, ktorý sa mal ako katolícky kňaz usilovať o zastavenie transportov. Zaujímavosťou listu je prorocké volanie v situácii ak by sa transporty nedali zastaviť:

Keby toto nebolo možné, nech Svätá Stolica ráči vyzvať veľadôst. pána prezidenta, aby sa vzdal svojho úradu a odovzdal ho svetskej osobe, nech ódium z uskutočňovania nariadení tzv. „židovského kódexu“ nepadne na hlavu katolíckeho kléru, resp. na celú katolícku cirkev. Ak by si však vyžadovali okolnosti a záujmy cirkvi, ako aj odvrátenie väčšieho zla ohrozujúceho blaho cirkvi, aby veľadôst. pán prezident Tiso ostal na svojom mieste a vykonával prezidentsky úrad, bolo by potrebné, aby bol nútený vrátiť sa do svetského stavu, a tým by sa dokázalo, že cirkev rozhodne nesúhlasí s hore spomenutým zaobchádzaním vlády so Židmi¹¹.

Biskup Gojdič nezostal len pri verejných protestoch, ale v rámci svojich možností sa aj osobne angažoval pri záchrane Židov. Spolu s duchovenstvom preukazovali židovským rodinám hrdinskú pomoc v podobe vydávania pravých aj nepravých krstných listov, ukrývania cenností, zabezpečovania pre-

¹⁰ Por. I. Kamenec, *Po stopách tragédie*, Bratislava 1991, s. 167.

¹¹ *Burzio, chargé d'affaires v Bratislave, kardinálovi Maglionemu. List biskupa Gojdiča zo 16. mája 1942, zaslaný na adresu chargé d'affaires*, [w:] I. Kamenec, V. Prečan, S. Škorvánek, *Vatikán a Slovenská republika (1939–1945). Dokumenty*, Bratislava 1992, s. 124–125.

zidentských výnimiek a napokon aj ukryvaním prenasledovaných¹². Biskup Gojdič, vydal niektorým gréckokatolíckym kňazom poverenie krstiť a vydávať pravé alebo aj nepravé krstné listy¹³. Tieto aktivity neostali bez pozornosti bezpečnostných zložiek štátu, a tak v prípade niektorých duchovných sa vykonalo vyšetrovanie, ktoré viedlo k zatknutiu a internácii v Ilave. Medzi vyšetrovaných kňazov patrila Peter Dudinský – farár v Ihľanoch, ktorý podľa zápisnice z vyšetrovania udelil krst 210 Židom. Istý čas bol zaistený v Ilave¹⁴. Vyšetrovanie prebehlo aj voči Michalovi Szabatovi – farárovi z Laškoviec¹⁵. Na oboch boli vznesené obvinenia, že sa týmto konaním obohacovali. Prinajmenšom v prípade Petra Dudinského išlo o falošné obvinenie, keďže mu za nezištnú záchranu Židov počas holokaustu, bolo v roku 1994 in memoriam udelené vyznamenanie Spravodlivý medzi národmi. Titul Spravodlivý medzi národmi bol v roku 1997 in memoriam udelený aj kňazovi Michalovi Mašlejovi z Oľšavice. Osobným zánietením a pomocou farníkov zachránil niekoľko desiatok prenasledovaných židovských spoluobčanov¹⁶.

Popri eparchiálnych kňazoch sa do prebiehajúcej pomoci zapojili aj rehoľníci. Redemptoristi v Michalovciach¹⁷ a rehoľné sestry Rádu sv. Bazila Veľkého spravujúce dievčenský internát a sestry Kongregácie služobníc Nepoškvrnenej Panny Márie spravujúce eparchiálny sirotinec v Prešove, ktoré v internáte a sirotinci ukryvali židovské deti¹⁸.

Biskup Gojdič svojim jasným postojom a aktívnym prístupom ukázal správnu cestu aj duchovenstvu a veriacim ako sa majú zachovať k trpiacim Židom. Pomohol sa zorientovať v zložitej dobe. Farárovi Michalovi Mašlejovi, ktorý mal obavu, že poskytnutím úkrytu rasovo prenasledovaným ohrozí bezpečnosť svojich farníkov, biskup povedal:

¹² Por. Archív Ústavu pamäti národa (AÚPN) Bratislava, fond KS ZNB S-ŠTB Košice, inv. č. V-745/2, Teodor Rojkovič.

¹³ Por. Svedectva Michala Lukáča – Spitzera zo dňa 06.12.2006, archív autora.

¹⁴ Por. Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond 209, kr. 934. *Gréckokatolícky farár Peter Dudinský v Hodermarku – pokrstenie 210 Židov na gr. kat. Zápisnica zo dňa 30. júna 1944.*

¹⁵ Por. *Falšované krstné listy. Namiesto mŕtvych vpisoval do matriky Židov*, „Slovenská Sloboda“, zo dňa 30. januára 1943, s. 2.

¹⁶ Por. P. Borza, *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v období II. svetovej vojny (1939–1945)*, Prešov 2006, s. 166.

¹⁷ Por. A. Mandzák, *Čriepky našich dejín. Židovská otázka v Michalovciach a redemptoristi*, „Misionár“, 2008, nr 6, s. 48–54.

¹⁸ Por. Svedectvo Judit Knellerovej zo dňa 05.12.2006 a Marianny Zachovej zo dňa 02.01.2007, archív autora.

pomoc prenasledovaným vyplýva z lásky k blížnemu a preto je tvojou povinnosťou podľa svojich možností pomáhať a poskytnúť úkryt deportáciou ohrozeným Židom¹⁹.

Hlbokou ľudskosťou a hrdinskou obetavosťou zachránil tri desiatky nám známych rasovo prenasledovaných osôb. Ide však len o zachránených z okolia Prešova a Spiša, v skutočnosti ich bolo iste viac. Stále nepoznáme zachránených z Michaloviec a Humenného aj keď v Michalovciach sa s nimi stretol pred kláštrom otcov redemptoristov v auguste 1942 a povzbudzoval ich aby sa nebáli. ÚŠB o tom informovala, že biskup Gojdič sa bozkával zo Židmi a skutoční veriaci tým boli značne pohoršení. Jedna zo zachránených, Marianna Zachová r. Spitzerová mala v roku 1942, keď začali transporty, 12 rokov. Spolu so sestrou Zuzanou ich biskup umiestnil do internátu kláštora sestier Bazila Veľkého a dokonca im umožnil navštevovať gymnázium v Prešove. „Žili sme normálnym životom bez strachu a ohrozenia“ napísala vo svojom svedectve. Do dramatickej situácie sa dostal jej otec Pavel Lukáč – Spitzer, keď boli spolu s biskupom v meste a Hlinkova garda práve začala chytať Židov. Biskup Gojdič ho pevne objal a tým ochránil pred gardistami. Rodinu Fleischerovú zachránil z transportu, ktorý smeroval do koncentračného tábora. Erika Kleinová r. Fleischerová mala vtedy len päť rokov. K tomuto hrdinskému skutku mu postačilo osvedčenie o krste, ktoré osobne vydal. Zachránená Erika si spomínaný dokument uchovávala až do roku 2006, keď ho priložila k svojmu svedectvu. Znamenal predsa život pre celú jej rodinu. Židia zachránení biskupom Gojdičom dnes žijú v Kanade, Nemecku, Českej republike a na Slovensku. Jeho postoje a skutky záchrany Židov počas trvania prvej Slovenskej republiky ocenil štát Izrael in memoriam vyznamenaním Spravodlivý medzi národmi, ktoré bolo odovzdané príbuzným a následne Prešovskému arcibiskupovi dňa 27. januára 2008 v Bratislave.

Gréckokatolícky kňaz Michal Mašlej

Narodil sa 18. januára 1903 v meste Electric v severozápadnom štáte USA Montana. Rodičia sa vrátili na Slovensko. Študoval v Sabinove a Prešove. Sviatosť manželstva uzavrel s Auréliou Bizubovou v roku 1930, manželstvo sa však v roku 1931 rozpadlo. Sviatosť kňazstva prijal z rúk biskupa Pavla Petra Gojdiča v roku 1930 a za kňazske pôsobisko mu určil farnosť Olšavica na Spiši. Po nástupe komunizmu musel v roku 1950 farnosť opustiť, žil u svojho

¹⁹ Svedectvo Andreja Fila zo dňa 20.12.2006, archív autora.

brata v Šarišských Sokolovciach až do obnovenia gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968, keď sa znova vrátil do Olšavice. Zomrel dňa 17. marca 1986.

Počas druhej svetovej vojny sa zachoval ako skutočný samaritán. Pomáhal všetkým bez ohľadu na občiansku či náboženskú príslušnosť – Nemcom, Židom, veriacim aj neveriacim. V noci riskujúc svoj život neváhal ísť do niekoľko kilometrov vzdialeného lesa a cez nemecké hliadky previesť, potom nakrmiť a ukryť židovskú rodinu s takmer zmrznutým dieťaťom. Pomoc rasovo prenasledovaným uskutočňoval spolu s veriacimi, pričom sa im podarilo na prelome rokov 1944–1945 zachrániť okolo sto Židov. Jeho nezištnú pomoc ho v roku 1997 ocenil štát Izrael udelením vyznamenania in memoriam *Spravodliví medzi národmi*, ktoré bolo odovzdané príbuzným dňa 18. mája 1999 v Bratislave²⁰.

Gréckokatolícky kňaz Jozef Borovský s manželkou Evou

Narodil sa 23. októbra 1906 vo Veľkom Ruskove (okr. Trebišov). Študoval v Košiciach a v Užhorode. V roku 1934 uzavrel sviatosť manželstva s Evou Dudinskou, s ktorou mali šesť detí. Prvé z nich však skoro po narodení zomrelo. V tom istom roku mu užhorodský biskup Alexander Stojka udelil v Užhorode sviatosť kňazstva a vymenoval ho za administrátora farnosti Latorka na Podkarpatskej Rusi. Vo farnosti pôsobil desať rokov a od roku 1945 v Stankoviach až do roku 1950. Počas komunizmu bol väznený a poslaný do vyhnanstva v Čechách. Koncom 50. rokov sa mohol vrátiť do svojho rodiska na Slovensko, kde pracoval v Jednotnom roľníckom družstve. Zdravotné dôvody mu po roku 1968 nedovolili vrátiť sa do pastorácie. Zomrel 17. júna 1973.

Počas druhej svetovej vojny spolu s manželkou riskujúc svoje životy, zachránili pred istou smrťou v koncentračnom tábore rodinu Dávida Gesslerera. Ich nezištnú pomoc ocenil štát Izrael udelením vyznamenania in memoriam *Spravodliví medzi národmi*, ktoré bolo odovzdané príbuzným dňa 27. januára 2010 v Bratislave²¹.

²⁰ Por. J. Babjak, *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov, I. zväzok*, Prešov 2009, s. 534–538.

²¹ Por. J. Babjak, *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov, I. zväzok*, Prešov 2009, s. 337–339. Tiež R. A. Gessler, *A Life's Journey: From Shattered Dreams to Serendipity*, Tel Aviv 2006, s. 256.

Záver

Kresťanská kultúra a duchovné dedičstvo sa v najkrajšej forme prezentuje v postavách mučeníkov a osobností, ktoré neváhajú pre život blížneho nasadiť svoj vlastný život. Viedlo ich k tomu presvedčenie o nesmiernej láske Boha k človeku, ktorú teologicky vyjadruje aj najvyššie prikázanie platné pre Židov aj kresťanov. „Počuj, Izrael, Pán, náš Boh, je jediný Pán. Milovať budeš Pána, svojho Boha, z celého svojho srdca, z celej svojej duše, z celej svojej mysle a z celej svojej sily! Po prikázaní lásky k Bohu nasleduje prikázanie lásky k blížnemu: Milovať budeš svojho blížneho ako seba samého!“ (Mk 12, 29–31).

Gréckokatolíckych mučeníkov spája hlboká duchovnosť a vzdor nepravdivým totalitným režimom. Zmysel pre pravdu, slobodu a hlboká ľudskosť zdobila pôsobenie medzi utláčaným obyvateľstvom. Viera v zmŕtvýchvstalého Ježiša Krista a jeho nasledovanie ich inšpirovalo ako aj dodávalo odvahu tvárou v tvár hrozbám prenasledovateľov. Charakteristickou sa pre nich stala vernosť Bohu a Cirkvi.

Greek Catholic martyrs from period of oppression in 1939–1989

Summary

Pass of the twentieth century in Central Europe is marked by two totalitarian systems, which grossly restricted the freedom of people and stifled any opposition speeches. These included the free expression of religion at all levels of society. The presented study deals about the personalities of Greek Catholic Church in Central Europe, with emphasis on the territory of Czechoslovakia. These are individuals who had expressed opposition to the totalitarian regime. They also brought the greatest sacrifice of own life for bold attitude to cruel regime or were exposed to risk of death. Greek Catholic Church has declared blessed some of them after the process of investigation and thus forever entered them in the memory of the Greek Catholic Church. Among the presented figures are the bearers of the title Righteous Among the Nations, award-winning in Israel for unconditional aid to Jews during World War II, as they were risking the loss of his life and lives of family members for saving the racially and religiously persecuted. Given later, the contribution is divided into two parts, the first presents the blessed martyrs, that those who died as martyrs and the second part is devoted to individuals who risked their lives while were exposed to the death for rescuing Jews.